

עקורים: מפגשים עם מפונים, חורף תשפ"ד¹

גדעון אלעזר

החוג ללימודי אסיה, אוניברסיטת בר אילן

א

במלון לאונרדו, בצד המזרחי של כביש אחד בשכונת שייח' ג'ראח בירושלים, הלובי מלא וגדוש. זהו אחד משלושה בתי מלון סמוכים זה לצד זה (לאונרדו, גרנד קורט ועץ הזית) – שבהם שוכנים בעת הזאת אנשי שדרות המפונים. הלובי עם כיפת הזכוכית הגדולה והיפה עמוס שולחנות וכיסאות. משפחות יושבות כאן, וגם בחוץ לאורך הרחוב (אוקטובר, ועדיין נעים בחוץ).

אני עומד שם עם התיק שלי במבוכה. האם מה שהאנשים האלה צריכים עכשיו הוא לשוחח עם איזה חוקר מהאוניברסיטה? אני לא יודע איך להתחיל ולבסוף מחליט שהדרך הטובה ביותר לגשת לעניין היא לדבר עם האנשים שיושבים בדוכן של החמ"ל האזרחי הירושלמי 'לב אחד' ומרכזים תרומות. לשמחתי אני פוגש שם את אלירז, חברת ילדות שהגיעה לבדוק את המצב במלון מטעם משרד ראש הממשלה. "אני לא בטוחה שזה לא בזבז זמן", היא אומרת, "הממשלה נכנסה לסיפור הזה באיחור. זו המשימה של לפני שבועיים. כרגע צריך לחשוב על השלב הבא. המלונות בתפוסה מלאה ואם יהיה צורך לפנות עוד אנשים, זה יהיה לאולמות ספורט עם מזרנים על הרצפה".

שבועיים אחרי פרוץ המלחמה בתי המלון כבר מתפקדים כקהילות קבועות למחצה. המתנדבות מדברות על הצורך הדחוף למצוא לאנשים תעסוקה. מרבית האנשים במלון לא עובדים ולכאורה גם אין להם הוצאות. כל המשכנתאות הוקפאו, חדר האוכל מספק שלוש ארוחות ביום, כל השאר זמין מתרומות שמגיעות בכל יום בכמות בלתי ניתנת להכלה. נותרה להם רק ההמתנה.

ב

כ־150 אלף ישראלים נזרקו לכל עבר בימים שאחרי שמחת תורה תשפ"ד. הם נעקרו מבתיהם בהפתעה, חלקם רק עם הבגדים שלגופם, לתקופת זמן בלתי ידועה. מלכתחילה נאמר להם שאין סיכוי לחזרה לפני תחילת השנה האזרחית. בפועל עברו עוד חודשים רבים וארוכים עד שניתן היה לחשוב על שיבה. גבולות רבים נפרצו בשבעה באוקטובר – גבולות גאוגרפיים, חברתיים ואישיים, ונראה שהשבתם למקום תיארך עוד זמן רב. חוויית העקירה טומנת בחובה את כלל הגבולות הפרוצים, החל מן התנועה הפיזית מן הבית הבטוח שהפך לאזור לוחמה ועד לצורך המתמיד לשרטט מחדש את גבולות המשפחה והקהילה בתוך מתחמי המלונות.

בכתיבתו בעקבות עבודתו המוקדמת של ון גנפ (1909) על טקסי מעבר והמצב הלימינלי, מתאר ויקטור טרנר את מצב הפירוק החברתי כ"פער בין העולמות" (Turner, 1974, p. 13) – כשלב מעבר שמסתיים בהשבת הסדר על כנו. כפי שכתבו חוקרים אחרים (Johnsen & Sørensen, 2015), את חוויית הפליטות ניתן לדמות

1 מסה זו מבוססת על מחקר שנעשה בשיתוף עם פרופ' מרים ביליג מאוניברסיטת אריאל.

לטקס מעבר אלים ובלתי צפוי, שבו נוצר מרחק כפוי בין הפליט לחייו הקודמים. במצב כזה, מטרתו של הפליט היא לחתור לסיום מהיר של מצבו הלימינלי ולכינונו של סדר חדש. בבסיס החתירה הזו מסתתרת תודעת סכנה חמורה – בניגוד לעולם המובנה והריטואלי של טקסי המעבר, הלימינליות של העקירה עשויה להפוך למצב קבוע.

המאמץ ליצור תחושת נורמליות ולהשיב את הסדר על כנו – ובמקביל הסירוב לראות במלון מרחב של חופש והפסקה מרצון משטף החיים – בלטו בכל מפגשי עם העקורים בחודשי המלחמה הראשונים. המאמץ הזה בא לידי ביטוי בצורך לייצב את התא המשפחתי ולעסוק בפעילות ביתית כמו בישול וכיבוס. בה בעת ביקשו המפונים לעצב מחדש את מרחביו של המלון ולהתאים אותם לצורכיהם. בבסיס המאמץ הקדחתני והמתמשך הזה בתוך המלון ומחוצה לו הסתתר הפחד: הפחד מנפילה אל לימינליות קפואה וחסרת סוף.

ג

"זה לא מלון", אמרה לי האישה מכפר מימון בלובי של מלון בים המלח. האמירה על טבעו של המרחב שבו עמדנו חזרה על עצמה שוב ושוב ובצורות שונות במלונות הרבים שבהם ביקרתי. מלונות, במהותם, הם מרחבים של לימינליות מבחירה: בועות של רבי-קומות שנועדו ליצור מציאות שמחוץ לחיי היומיום. כל המלונות דומים זה לזה – אותו מרחב כניסה, אותה תאורה עמומה בלילות, אותם שטיחים במסדרונות ואותם כלי הגשה בחדר האוכל. כמו שדות תעופה וקניונים, מלון הוא מרחב מעבר ניטרלי וחסר ייחוד מהסוג שמכונה על ידי מארק אוגה place-non. טבעו הניטרלי והצפוי של המלון הוא מקור לנחמה – האורח אינו נדרש להכיר את המקום מראש כדי לדעת בדיוק למה לצפות. אבל עבור העקורים המרחב הניטרלי המשדר שבירת שגרה נעימה והתפנקות הוא סוריאליסטי, בלתי נתפס, ולעיתים גם בלתי נסבל.

תזכורת מרה לעובדה שאין מדובר בחופשה נגלית כבר בכניסה למלון. במרכזו של הלובי – בכל אחד מן המלונות המארחים עקורים – מוצבת פינת הנצחה המוקדשת לנרצחים ולחטופים: תמונות, מודעות אבל ונרות נשמה. במלון דוד שבים המלח מפוני בארי מחליפים מדי יום ביומו את המספר המציין את הימים מאז שבעה באוקטובר. הברכה הריקה מהווה תזכורת נוספת לכך; אף שמזג האוויר נעים ומזמין טבילה, הברכות כמעט תמיד ריקות לגמרי. ההיעדרות מהברכות מוסברת על ידי המפונים כחוסר חשק, אבל אני חש שיש כאן גם מעשה סמוי של מחאה כלפי עצם קיומה. כשאני שואל את אחד ממפוני שדרות על כך הוא עונה לי: "תאמין לי, אם הייתי פה לכמה ימים עם אשתי לא הייתי יוצא מהברכה. עכשיו אני כאן כבר חודשיים ולא נגעתי בה בקצה הרגל".

ואם מראה המלונות המלאים והברכות הריקות אינו סוריאליסטי מספיק, על חוף הים נמצאים דרך קבע קומץ תיירים אמיתיים, בדרך כלל מרוסיה, לובשים חלוקי מלון לבנים ונהנים מן המים, כאילו דבר לא השתנה.

ד

אני הולך למלון רויאל שבו שוהים מפונים משדרות, ופוגש בלובי שלוש עובדות סוציאליות משדרות שעובדות עם אוכלוסיית המלון. הנשים מייצגות נאמנה חתך של אנשי העיר: מלי, אישה מזרחית מסורתית שגדלה בעיר,

גלינה ממוצא רוסי ואביגיל הדתייה. מלי שואלת אותי איפה אני גר ולתשובתי שואלת אם אינני חושש לגור ביהודה ושומרון. השבתי לה שמתרגלים, וגלינה אומרת "כמו שאנחנו מתרגלים לטילים". מלי מתעצבנת: "אני לא התרגלתי. בחיים לא אתרגל ואסור להתרגל".

הנושא הזה – והצורך להצהיר על סירוב להתרגל – חוזר שוב ושוב בשיחות עם אנשי שדרות. בכל שיחה ניכרת תחושה מרה כי לאורך השנים נוצלה יכולתם המופלאה של תושבי האזור להתרגל לחיים הלא נורמליים של סבבי לחימה חוזרים ונשנים. באותה נשימה שבה מלי מעידה כי היא לא התרגלה, היא מצהירה על אהבתה לשדרות, מקום שבו "מי שנופל עוטפים אותו", ומוסיפה שזהו המקום הטוב ביותר בעולם וכי לעולם לא תעזוב את העיר, "כמו שאתה לא תעזוב את הבית שלך גם אם יהיו אלף פיגועים. זה המקום שלי".

מעבר לגעגוע לבית, הפינני טומן בחובו מורכבויות נוספות. אביגיל סבורה כי הבעיה העיקרית בשבועות הראשונים הייתה ריבוי של גופים, עמותות ואזרחים פרטיים שניהלו את האירוע. ממש לאחרונה, היא מספרת, חל שיפור, לאחר שעיריית שדרות קיבלה אחריות בלעדית על הטיפול במפוני העיר. השינוי צוין בסימון טריטוריה ברור: פוסטרים גדולים נתלים על המלונות עם כיתוב שמשייך את המלון לקיבוץ או לרשות מקומית כלשהי ("הלב בשדרות ואנחנו בים המלח"). אבל מצב ההמתנה הלימינלי נובה גם מחיר. מלי אומרת שהדבר הקשה ביותר הוא חוסר המעש, "זה מעייף מאוד לא לעשות כלום".

ה

יש מי שרואה בעקירה הפתאומית גם ברכה. במלון בירושלים אני נתקל בחברי קהילת בני המנשה משדרות. הקהילה נמצאת בפריחה – לפני כמה חודשים הם פתחו כולל וביום כיפור האחרון, שבועיים בלבד לפני הטבח, נכנסו לבית כנסת משלהם. את המעבר לבית הכנסת מתארים חברי הקהילה כחלק מסיפור ההצלה שלהם: בית הכנסת החדש נמצא קרוב לשכונה שבה מתגוררים מרבית חברי הקהילה, וכך בשמחת תורה ניצלו בני המנשה מחציית כביש שמוביל אל בית הכנסת הישן, שבו פעלו מחבלי החמאס; אף אחד מהם לא נפגע.

קשה להתמודד עם חוסר הוודאות ("אומרים שנהיה פה חודש, אולי חודשיים. יצאנו בלי לקחת כלום!"), אבל יש כאן גם הזדמנות. "אנחנו שמחים להיות בירושלים" אומר לי הרב דוד לנגלום, מנהיג הקהילה, "זו ברכה הסמויה מן העין. בדרך כלל להיות קהילה שלמה בירושלים זה בלתי אפשרי!".

1

בשבועות הראשונים של המלחמה המלונות הם מרחב פרוץ וחוסר גבולות – מתנדבים ותורמים, וגם חוקרים ומתעדים כמוני, זורמים אל תוך המלון ויוצאים ממנו בכל שעות היום. בכניסה למלון לאונרדו פלזה בירושלים אני צופה בשלוש נשים מרכיבות מתקני בגדים על גלגלים. הן מצטלמות ופונות להוציא כמויות של שמלות ובגדי נשים מהרכב, הכול למסירה בחינם לנשות המלון.

התחושה היא שזהו המשכה הטבעי של פריצת הגבולות שהתחילה בשבעה באוקטובר – העקירה שהפכה את חיינו. מריו מקיבוץ כיסופים שעמד בביתו פנים אל פנים מול מחבל וניצל בנס, מתפעל. הוא ואשתו ריטל חולצו באמצע הלילה ויצאו מביתם בלי כלום: היא יחפה והוא עם מכנסיים קצרים וטלפון. בימים הראשונים הוא ראה

רכב אחר רכב פורק תרומות אל תוך המלון. כל מה שיש לו עכשיו הוא מתרומות, אפילו הבגדים שלגופו ("אפילו בושם! היא אמרה בצחוק שאין לה בושם, וכבר למוחרת הביאו לה").

אבל עבור מי שמנסה להיאבק בלימינליות של שגרת החיים במלון, הגבולות הפרוצים מציבים קושי ממשי. סיגלית, תושבת עומר ועובדת ותיקה במשרד החינוך, צוותה בתחילת המלחמה לאנשי קיבוץ כיסופים שפונו לים המלח כדי להקים להם מענה לימודי. כל תלמידי בית הספר - 87 במספר - כונסו בחלל אחד, ועל המרחב הזה היה צריך לשמור: לשמור על הילדים מזרים ("אולי יש פדופילים?" כמשחק היו מלווים את הילדים לשירותים), לשמור על גבולות בית הספר ולמנוע מהתלמידים ללכת חזרה לחדרים. עבור סיגלית וצוותים חינוכיים אחרים, היעדרו של גבול מובהק בין בית הספר למה שמחוצה לו הציב אתגר קשה - היה צורך לכונן את גבולות העולם מחדש.

ההנחיה הראשונה של סיגלית הייתה שאסור לצלם, "כל הזמן הגיעו אנשים לצלם ילדים כאילו אנחנו בגן חיות". תוך זמן קצר התחילו להגיע גם שרים וחברי כנסת והם נאלצו להציב שומר בשער של בית הספר במלון כדי למנוע כניסה של אנשים לא מוזמנים. ילדה אחת בכיתה ב' שאבא שלה נרצח "עשתה לנו בית ספר", סיפרה סיגלית. ביום השלושים לטבח אימא שלה החליטה לנסוע לבית העלמין שבקיבוץ בלעדיה. הילדה החלה להתרוצץ במלון ואחר כך יצאה החוצה בצעקות "אני אניע לאבא שלי ברגל!" סיגלית לא ידעה את נפשה. מה לעשות? היא בתפקיד והיא לא יכולה לעזוב את הכול ולרוץ אחרי הילדה, ומנגד - הילדה לא הסכימה לחזור. זה היה היום הקשה ביותר שלה שם.

לקראת סוף דצמבר המצב מתחיל להשתנות. בירושלים ובים המלח השמירה על המלונות הולכת ומתהדקת. בינואר אני מגיע למלון VERT, והשומר מסרב לתת לי להיכנס בלי להתקשר למארח שלי (שלדאבוני לא קיים). "בשבילך זו עבודה", הוא אומר לי בגילוי לב, "אבל בשביל משהו אחר זו אולי הטרדה".

ז

העקורים אינם עשויים מקשה אחת, וגם המלונות שונים זה מזה. במידה רבה ההבדלים החברתיים והכלכליים שהיו בעוטף עזה באים לידי ביטוי גם בים המלח. בניגוד לאנשי שדרות שפוזרו לכל עבר, אנשי הקיבוצים נקלטו פחות או יותר כיחידה אחת - בקיבוצים אחרים (כך למשל אנשי כפר עזה ונחל עוז) או בבתי מלון. בכאוס הפינני בימים הראשונים לאחר הטבח מיהרו בעלי המלונות הטובים ביותר להבטיח כי אצלם ייקלטו אנשי הקיבוצים. לקהילות המגוונות יותר והמאורגנות פחות, כמו אלו של שדרות, נותרו המלונות הבינוניים יותר. קולות כאלה, על ההבדלים ביחס ובהתנהלות בין שדרות לקיבוצים, בוקעים אל פני השטח מפעם לפעם.

מטבע הדברים, לא תמיד נוצרת התאמה מושלמת בין קהילה לבין המלון המארח אותה. למעשה תחילתו של המצב הלימינלי הוא אנרכי, וקהילות שעד אז ניהלו את חייהן באופן עצמאי נאלצו כעת לחלוק את מרחב המלון עם אחרים. כך למשל, קהילת קיבוץ כיסופים, שמנתה רק 220 איש, מצאה את עצמה בימי המלחמה הראשונים במלון ענק עם מפונים ממקומות אחרים ואף עם תיירים ששהו במקום. חברי הקיבוץ שאיבדו 12 חברים ועוד 6 עובדים זרים התקשו להסתגל למלון והחלו לחפש מקום קטן יותר. הם מצאו מלון במורד הכביש, אולם המעבר למלון החדש, אף שהיה קרוב, לא היה פשוט, בין היתר בשל הצורך להעביר גם את המסגרות החינוכיות (ניסיון

להשאיר את בית הספר של הקיבוץ במלון הראשון נתקל בסירוב של מנהל המלון). כך תיארה סיגלית את המעבר בין המלונות: "220 איש צריכים לעזוב דירה ב־זמנית... אחרי שבועיים כבר יש קצת מיטלטלין. במלון השני לא היה המון מקום. שמו את כיתות ה'–ו' בספא, בחלל שבדרך כלל משתזפים בו, ואת שכבות ג'–ד' במקום שבו עושים מניקור. כשהילדים מסיימים, מגיע הנוער שלומד עד ארבע".

למעשה, מפונים רבים עברו יותר מתחנה אחת בדרך חזרה הביתה. כחודש לאחר פרוץ המלחמה קהילת שולמית אשר שוכנה בבית ההארה של כפר עציון מתכוננת למעבר למלון אחר בהרי ירושלים. הצורך לעבור, מסביר רכז הקהילה קובי, נובע מכמה סיבות. ראשית, החורף הממשמש ובא: המרחב המשותף בבית ההארה הוא חיצוני או מאולתר, והשהייה באוהל שמשמש לחדר האוכל תהפוך לבלתי אפשרית בקור. סיבה שנייה היא הבדלים ברמת החדרים. חלק מן המשפחות מרגישות כי חלוקת החדרים נעשתה בצורה לא הוגנת, וכתוצאה מכך החלו להתעורר בקהילה מתחים פנימיים. היישוב ניסה מודל של רוטציה בין חדרים, אבל היו כאלה שסירבו לכך בכל תוקף. כך למשל מספר קובי על חברת קהילה שפונתה מגוש קטיף בילדותה שמסרבת בכל תוקף לפנות את החדר. בשיחה טעונה על הנושא היא מטיחה בקובי: "אתם לא יכולים לקחת לי את היציבות!"

ח

ואכן, עבור חלק מן המפונים סיפורה של העקירה מגוש קטיף נוכח־נפקד לכל אורך התקופה הזו. בתפילת ראש חודש כסלו עם אנשי קיבוץ סעד מחוץ ללובי של מלון נבו, בהשתתפות הרב דוב זינגר ואהרן רזאל, אני שם לב לשני סרטים כתומים מהסוג שלא ראיתי שנים רבות – אחד על תפידינית והאחר על עגלת תינוק. אני תוהה מאיפה הם שלפו אותם. תרצה, חברת הקיבוץ שארגנה את התפילה, אומרת לי שהעניין המחודש בגוש קטיף ניכר דווקא בקרב הילדים שנולדו אחרי ההתנתקות: "פתאום מבינים מה זה כשלוקחים חבל ארץ ומעיפים ממנו אנשים". יש כאלה שהפצע הישן הזה מלווה אותם כל העת. הנושא עולה לראשונה בשיחה הקצרה עם הרב יניב משדרות שחוזה את העקירה הקודמת על בשרו. לעומת התמיכה והאמפתיה האינסופיות שהם זוכים להן היום, האווירה אז הייתה שונה לגמרי: "אז הם לא התקבלו בסבר פנים יפות כל כך", הוא אומר.

עבור חלק מן האנשים העקירה ההיא הולידה סירוב לעקירה נוספת. מלון שערי ירושלים, שבו שוהה קהילת בני נצרים מהיישוב ההרוס נצרים, כמעט ריק כבר בדצמבר. ביישוב מתגוררות כ־130 משפחות, אבל רק כמה עשרות מהן נותרו במלון. המבוגרים שאין להם ילדים במערכת החינוך חזרו לביתם לאחר זמן קצר יחסית. לטענתו של דוד, מורה בן הקהילה, יש מחלוקת בתוך הצבא לגבי האפשרות לחזור, אבל עבור רבים השהייה במלון מעוררת זיכרונות קשים מ־2005. גם קובי משלומית מספר לי על המבוגרים שחזרו מהר לחולות על גבול מצרים ומוסיף בחיוך "הם צריכים את האדמה שלהם".

ט

העקורים במלונות ים המלח מחפשים סדר ומבקשים להביא את המצב הלימינלי לקיצו, וזאת במרחב שכל כולו זועק את שבירתו של הסדר. לשם כך הם מעצבים מחדש את החללים של המלון, תולים שלטי משפחה על דלתות החדרים, מביאים משאיות עם מטבחים שבהם יוכלו להכין תבשילים ביתיים ומציבים בכל קומה מכונות כביסה ומקררים. בדרך זו הם מנסים להפוך את מתחמי הנופש הנידחים של עין בוקק לסוג של בית.

יש כאלה שחווים את המרחק ואת נידחותו של מתחם המלונות בעין בוקק כמרפא. בבית הקפה שליד הבריכה הריקה במלון לוט אני משוחח על עוצמה וחולשה עם זוג עקורים מקריית שמונה. השבר האישי שלהם מעורבב בתחושה של השפלה לאומית על רקע מה שנתפס כפסיביות של המדינה בגבול הצפון. "תראה איך אנחנו נראים!" אומר לי הבחור בצער. קשה עליהם הבטלה. לילדים יש בית ספר ("לא משהו רציני"), אבל למבוגרים אין פעילויות רבות. היתרון של ים המלח מבחינתם הוא בשקט: "לא מרגישים את המלחמה כאן. אין אזעקות ואין כלום". הם ניסו לעבור למלון בנתניה, אבל חזרו אחרי לילה אחד בלבד ("אנחנו אנשים שלא כל כך אוהבים שכונה. לא התחברנו").

עבור אחרים הריחוק של המלון ושל ים המלח הוא מקור למועקה. את ורד אני פוגש חודשים מספר לאחר פרוץ המלחמה, כשהיא לקראת עזיבת המלון ומעבר לדירה שכורה בירושלים. הרקע לשיחה מתאים באופן מדויק לתוכן – אנחנו יושבים בחדר המשחקים הרועש, ובנה בן הארבע ממשיך לפנות אליה בשאלות ללא הפסקה. מלכתחילה היה ברור לה שהיא צריכה להתפנות למלון "כדי להיות עם כולם ועם הדומים ליי". לדבריה, ברמה הטכנית הדברים עובדים היטב: יש שיתוף פעולה מעולה עם הנהלת המלון וחלק מאנשי הקיבוץ השתלבו בצוות. אבל במובנים אחרים התיאורים שלה הפוכים לאלה ששמעתי במלון לוט. למרות העזרה ההדדית, הקהילתיות הצפופה חונקת אותה. בניגוד לזוג מקריית שמונה, ורד מרגישה שהריחוק והניתוק ממרכז הארץ משמרים את תחושת החירום התמידית. במקום לאפשר את סיומו של המצב הלימינלי, מרחב המלונות המנותק משמר אותו. זה נכון שלא נשמעות כאן אזעקות, אבל התחושה היא שהמלחמה הוקפאה בזמן; חיי המפונים במלון הם חיים בצילה המתמיד של המלחמה. "יצאנו מדרמה וזה המשכה של הדרמה... בירושלים יש כבר חיים רגילים", היא אומרת, ומוסיפה: "כאן אין נורמליות. זה לא דומה בשום דבר למציאות של החיים שלי".

1

אחרי חודשים רבים במלון אנשים מתחילים לעזוב.

אני יושב עם אלון מקיבוץ סעד בלובי של מלון נבו. אנחנו בעיצומו של החורף. הקיבוץ כבר איננו שטח צבאי סגור, מרכז הכובד של הפעילות הצבאית נע דרומה, ומי שרוצה לחזור לקיבוץ יכול לעשות זאת. אבל הרעש עדיין לא נעים, ודי ברור שמסגרות החינוך כבר לא ייפתחו השנה. "כרגע לא מדברים כל כך על החזרה לקיבוץ", אומר אלון.

המלון מתחיל להתרוקן. חודש וחצי מאז פרוץ המלחמה, כמחצית מהמשפחות במלון (400 מתוך 800) מעדיפות לבלות את השבת במקומות אחרים, ונראה שבקרוב מאוד רק כ-60% מהקהילה תישאר כאן. בתוך כך קהילת הקיבוץ מצויה בעיצומו של ניסיון מורכב להחליט היכן יהיה המרכז הקהילתי של הקיבוץ (קופות החולים וכדומה) – במלון או בירושלים.

גם אלון צפוי לעזוב למחרת היום. "המלון לא עושה לנו טוב", הוא אומר. נעשו מאמצים רבים (המטבחים הניידים, מכונות הכביסה, בתי הספר והגנים) והוא מעריך אותם, אבל המרחב של המלון מתחיל לדכא אותו. "יש כאן אווירה של בית אבות", הוא אומר, ומצביע על התאורה בלובי. האורות העמומים שנועדו לתת לנופש תחושה של רוגע ושל הפסקה נעימה מהחיים הרגילים, מתחילים להימאס עליו.

יא

בנובמבר אני חולף על פני מלון דיוויד שבו שוהים אנשי קיבוץ בארי. איכשהו, הבחירה במלון הזה נראית לי הגיונית: הוא קצת יותר מבודד, רחוק מהחוף ומן המלונות האחרים. אני רוצה מאוד להיכנס ולדבר עם מישהו. פעם אחת אני אפילו חונה בחניית החצץ ונע לעבר הכניסה אבל לא מעז להיכנס בשער. האבל עדיין טרי כל כך ואני לא רוצה להטריד אותם.

עבורי, קל יותר להגיע ולדבר עם העקורים משדרות או מסעד. ההגעה לבני הקיבוצים שחוו את הטבח במלואו מרתיעה אותי. במובן מסוים זה גם פחות רלוונטי, כפי שאמרו לי מריו וריטל מכיסופים, שכן עבור מי שעמד פנים אל פנים מול המוות, העקירה מן הבית נדמית שולית. בקרב קהילות שנחרבו בשבעה באוקטובר הלימינליות – ואיתה גם הפחד מכך שהמצב הזה יימשך לנצח – מתגמדים לנוכח העובדה שחלק מחברי הקהילה חטופים בעזה.

אבל האמת היא שזה לא רק זה – אני דתי, מתנחל אפילו, ואני מרגיש שהנוכחות שלי תעורר אי־נחת. תפיסות רבות התערערו בשבעה באוקטובר, אבל השסעים הישנים עדיין איתנו. לבסוף, במהלך החורף, אני מגיע לדבר עם אבי, יועץ חיצוני של הקיבוץ (להפתעתי הרבה בחור דתי מאופקים). הוא מספר שגם כאן החלה עזיבה, אך כל תנועה כרוכה באינספור החלטות רגישות. ככלל, אומר אבי, תהליך קבלת ההחלטות הוא קשה מאוד. כשמדובר בשאלות מהותיות כל כך, כל דיון נמשך זמן רב וקשה להגיע להחלטות מוסכמות. אחרי דיונים סוערים התקבלה החלטה שלא לעבור לירושלים אלא להתמקם בקיבוץ חצרים. אבי מבין את ההחלטה, אבל מצר עליה. לדעתו המשמעות היא שהקהילה, שנעשה מאמץ גדול כל כך לשמור על שלמותה, תתחיל להתפזר. המעבר לחצרים מתוכנן לסוף הקיץ. במילים אחרות מדובר על שהייה של עוד חודשים רבים במלון. "מנהל המלון לא כל כך אוהב שאני אומר את זה, אבל זה בעצם מחנה פליטים חמישה כוכבים", הוא מוסיף. כבר עכשיו עזבו את המלון כ־40% מהחברים, "בסוף ההחלטה להישאר ביחד לא הוכיחה את עצמה".

יב

עבור תושבי הקיבוצים המעבר למלון והצפיפות הקהילתית הפתאומית הזו היא סוג של מנהרת זמן: חזרה בלתי צפויה אל הקיבוץ הישן שלפני תהליכי ההפרטה. אחת הנשים מסעד משתפת, "צחקו על זה שחוזרים לקיבוץ של פעם, כולם אוכלים יחד בחדר אוכל, בכל יום שלישי אספת חברים". "זה נחמד וטוב", היא מוסיפה, "אבל לפעמים קצת מחניק". השינוי הזה משעשע את חברי הקיבוץ המבוגרים ואף נראה שהוא מביא להם הקלה מסוימת. הבדיחה הנשמעת במלון היא שהצעד הבא – אחרי תחייתו של חדר האוכל הקיבוצי והאספות התכופות – הוא חזרה ללינה משותפת. יש הרואים בתופעה חלק מגל הנוסטלגיה שסוחף את הארץ – השיבה לאתוס ציוני מן הסוג שאפיין את העשורים הראשונים של המדינה. עבור רבים מהעקורים המתגוררים בקיבוץ אבל כלל אינם חברים בו, הקולקטיביות הפתאומית היא עולם לא מוכר ובמובנים רבים מרתיע.

השיבה אל הקיבוציות איננה רק קוריוז נוסטלגי, אלא יש לה היבטים מעשיים. ככל שהמלחמה נמשכת, קיבוצים רבים נדרשים לקבל החלטות חשובות, שלהן גם משמעות בנוגע למקומה של דרך החיים הקיבוצית (גם על עצם הרכב הדיון צריך לדון: האם הקריטריון הוא מגורים בקיבוץ או חברות? מהו מקומם של השוכרים והתושבים הזמניים?). בארי למשל, מספר לי אבי, הוא קיבוץ שיתופי חזק מאוד מבחינה כלכלית שמספק לחבריו איכות חיים ברמה גבוהה ביותר. תהליכי ההפרטה התנהלו בו באיטיות ובצורה אורגנית, וכך נוצרה

בועה נפלאה ומבוקשת - מבוקשת כל כך עד שכבר לא נותר מקום בקיבוץ - התגלמותה האולטימטיבית של הווילה בג'ונגל. אבל עכשיו בעקבות החורבן ייכנסו כספים רבים מביטוח לאומי לחברים שנפגעו, ויש צורך לחלק אותם. "לכולם ברור שזה לא הזמן לנהל שיח כזה, אבל הסכומים הגדולים של הכסף מרעידים את אמות הסיפים", אומר אבי. בינתיים, הדרך הביתה עוד ארוכה, ארוכה מאוד. מי יודע מה ילד יום.

יג

איך שבים הביתה? איך משיבים את הסדר על כנו? רונית, מושבניקית פרגמטית וקשוחה למדי מכפר מימון, מסויגת מעצם הפינוי. על פי התיאור שלה, הראשונים שהגיעו למלון בירושלים היו כמה משפחות שהתפנו מיוזמתן ביום הראשון למלחמה, "יש כאלה שיוצאים מייד עם השריקה הראשונה של הטיל הראשון". במקביל היא מנסה גם להרחיק את עצמה מאירועי שבעה באוקטובר: "במלונות בים המלח מאוד שקט", היא אומרת. אני שואל למה בים המלח שקט וכאן לא והיא עונה בתקיפות: "בגלל שיש שם נפגעים! אנחנו בכלל לא באותו מקום". כן, אנשים אומרים שהיו מחבלים על הגדר ושהם ניצלו בנס, אבל רונית מביעה סקפטיות. בעצם הם היו די רחוקים. כל הדיבורים האלה על הצלה נראים לה קצת מוגזמים. היא מרגישה צורך לתרץ את עצם השהייה שלה במלון: היא עצמה הייתה חוזרת למושב, אבל הבת שלה במלון עם ילדים קטנים ובעל מגויס. כמו כן, בשלב הזה של המלחמה, הלוחמה ברצועה עדיין מתנהלת במלוא עוצה, ומאוד לא נעים להיות שם מבחינת רעש, בעיקר בלילה.

מעבר לפחד ולתחושה כי החזרה הביתה היא גם שיבה לשדה קרב, הבית מעורר גם רתיעה עמוקה יותר. בלובי של מלון VERT, שמאכלס בעיקר אנשים משדרות, אני שומע שיחה בין שתי נשים שנפגשו במלון על מצבה הנוכחי של העיר. אחת הנשים מביעה דאגה עמוקה מעזיבת המלון וחזרה לשדרות.

"אני לפני שבועיים באתי לעשות כביסה. חתול אין בחוץ. שופרסל ורמי לוי פתוחים עד אחת. הכול סגור... מי ישלם עלינו? מי ישאיר אותנו פה?"

"למדינה יש הרבה כסף. אל תדאגי"

"מישהו אמר שעוד לא מצאו את כל הגופות בשדרות... הריח בשדרות לא טוב. אמרו את זה הדתיים האלה..."

"זק"א"

"כן... מי נשאר בשדרות? רק מי שצריך להביא סחורה!"

"כן אלה האתיופים, עובדים בעלית"

"אסור לחזור לשם. אסור!"

תושב נוסף משדרות מספר על הנסיעה בבוקר שמחת תורה להצלת בתו שמתגוררת בשכונה המערבית של העיר, ומוסיף: "ואני מוכן להישבע שהיה מחבל אצלנו בבית הכנסת בליל שמחת תורה!... בחור עם זקן ובלי שפם, כיפה שחורה גדולה וג'ינס ונעליים מרופטות לגמרי. לא מדבר רק מחייך. אף אחד לא מכיר אותו". הוא ניסה לגרום לכך ששוטר יבדוק אותו, אבל לא הצליח אז הוא ניגש אליו בעצמו. האיש לא דיבר רק לחץ לו את היד "והיד, אני אומר לך, הייתה כמו נייר זכוכית!".

ריח של מוות - מחבל בבית הכנסת - אימה משיבה אל הבית שחולל ונטמא.

יד

בסוף החורף אני יורד לשדרות. תושבים יושבים ליד שולחנות בפיצוצייה שמאחורי השוק העירוני השומם. המלחמה עוד בעיצומה, אבל הנורמליות של הישיבה יחד בעיר, ממש כמו פעם, מעוררת שמחה.

מישהו אומר: "כמה זמן לא שמעתי רעש! איזה כיף!".

"אמרתי לך", עונה לו מישהו, "יפתחו את הפלאפל, תהיה קצת תנועה...".

מישהו כועס בגלל כתבה בטלוויזיה שהציגה (לטעמו) תושבים משדרות באור שלילי כאילו הם מחפשים להרוויח בעקבות המצב. הכועס, נציג מטעם עצמו של אלה שנשארו בעיר, צועק במלוא הגרון: "כל יום הם עושים חאפלה במלון ולא מתביישים. כל יום חאפלה! חיילים מתים בשבילים. בוש וחרפה".

אני מוזמן להצטרף לאחד השולחנות ומגלה שבין היושבים יש איש מבוגר שכלל לא עזב את העיר ואחר שסבל במלון וחזר לעיר כבר לפני חודשיים ("במלון חצי מהאנשים על כדורים. ובכלל חצי מהמדינה על כדורים. במקום למצוא רפואה בשמש או באמונה הם על כדורים!"). שניים נוספים פונו לאילת ומגיעים לעיר מפעם לפעם לצורך סידורים.

האווירה מסביב לשולחן היא לוחמנית, והאויב הגדול הוא לא החמאס אלא העקירה עצמה. אחד הנוכחים, שביתו נפגע מנפילת קסאם בתחילת המלחמה, סבור שהייתה זו טעות לפנות את התושבים; את הפינוי הוא רואה כחולשה ואת השהות במלון כבטלה חסרת תוחלת: "צריך להביא את המלחמה אליהם!" הוא אומר, "להוריד את כל הבתים שמאיימים עלינו". במקביל, השיחה שלנו שזורה בתדהמה על מה שקרה לפני כמה חודשים במקום הזה ממש. מישהו מזכיר את "אברג'ל השוטר שרק יומיים קודם אכל פה!" ונרצח בשמחת תורה. השיחה פונה לדיון על אודות האחראים "האמיתיים" למה שקרה כאן. כן, המציאות קשה ומוזרה, שבורה וחסרת רצף הגיוני. אחרי כמה דקות אני מרגיש שהחלל שבין העולם היציב שהיה כאן לפני המלחמה לחזרה האיטית והקשה אל העיר, אותו "עולם שבין העולמות" שטרנר דיבר עליו, הולך ומתמלא בתאוריות קונספירציה פרועות.

טו

חזרתי לדבר עם א', מנהל המלון בשייח' ג'ראח בירושלים שבו שהו עקורים מהעוטף בחודשי המלחמה הראשונים. כשבועיים חלפו מאז שאחרוני אנשי שדרות חזרו לבתיהם, והמלון שב לפעילותו הרגילה. פלא. א', ערבי ממזרח העיר, מספר לי בהתפעמות על החודשים האחרונים כחוויה מכוננת ובלתי נשכחת. משהו שלימודי המלונאות מעולם לא הכינו אותו אליו. אנשי שדרות שהיו במלון הפכו להיות משפחה עבורו, והוא ראה בדאגה עבורם חובה קדושה. הוא רצה שהם ירגישו את זה – בתחילת המלחמה הדרישה ממנו הייתה לספק להם רק ארוחות של כריכים מדי יום. "לא הסכמתי בשום אופן", הוא אומר. "היה תפריט ברמה גבוהה. פה הם הרגישו בבית. ידעתי שאפשר לעשות הרבה מעבר".

לא תמיד היה קל. המוני ילדים הסתובבו במלון בכל מקום. מדי פעם בפעם התגלעו גם חיכוכים פנימיים וכמה פעמים אפילו קראו למשטרה. אבל למרות הכול נוצר איתם קשר חזק, "לא רק איתי, עם כל הצוות". א' חוזר

על דימוי המשפחה ונראה שהוא אכן הפך למעין פטריארך - עם הזמן התחילו לפנות אליו בעניינים אישיים ובבקשות עזרה ליישוב סכסוכים.

עכשיו המלון חזר לשימושו המקורי - הוא נקי ויפה, אך ריק לגמרי. תיירים עוד אין ולא נראה שיחזרו לכאן בקרוב. ההכנסות העיקריות מגיעות עכשיו מימי עיבוד של חיילים שהיו בעזה. המשימה בוצעה בהצלחה. העקורים חזרו לביתם, אי חזר למשרד.

טז

המילים האלה נכתבות בתחילת החורף, שנה לאחר פרוץ המלחמה. מעל לכל הגדרות שהוסרו ועדיין לא הושבו למקומן מרחפת שאלת השיבה הביתה. בתחילתו של המחקר דמיינתי את שיבתם של העקורים לביתם. חשבתי על טקסי שיבה, על חגיגות מרגשות שיסמנו את סיומו של הפרק הזה. בינתיים זה לא קרה, בין היתר משום שתהליך החזרה שונה ממקום למקום. המפונים מיישובים שספגו פגיעות משניות שבו לביתם בשקט, כשהמלחמה עוד בעיצומה. בני הקיבוצים ניר עוז, כפר עזה ובארי הועברו מן המלונות לבתים זמניים אחרים. רבים מתושבי הצפון שוהים עדיין בבתי מלון או במקומות אחרים; על פי נתונים שפורסמו בתחילת אוקטובר 2024, כ־64 אלף ישראלים עדיין מפונים מבתיים (אך רק לגבי שליש מהם ידוע היכן בדיוק הם שוהים).

במציאות הכואבת של המלחמה ושל מצב החטופים והחיילים, נראה כי המפונים נשכחו ונעלמו מן השיח הציבורי. שנה מאז שפרצה המלחמה התחושה היא שהשכחה הזו היא חלק מובנה בלימינליות של העקורים - חיים במצב של המתנה לשינוי במציאות שכבר לא בשליטתם. המפונים נעלמו מן השיח הציבורי, העסוק בעיקר בחיילים נופלים ובחטופים הנמקים במנהרות. במידה רבה המציאות הזו היא המשכה הטבעי של החיים בפריפריה הישראלית - רחוקים מן העין ומן הלב, משלמים את מחיר החיים על הגבול.

מטבע הדברים, המצב הפוסט־לימינלי לעולם איננו שחזור מלא של העבר, אלא ארגונה באופן אחר, חדש, של המציאות. במקרה דנן, העבר הטרומ־מלחמתי - שגרת החירום של התקפות חוזרות ונשנות בעצימות נמוכה - נתפס לעיתים קרובות כעיוורון וכהונאה, ככאוס במסווה של סדר. סירובה ההפגנתי של מלי משרדות להתרגל לחיים בצל הקסאמים בא לידי ביטוי גם במאמץ של חלק מן העקורים לשנות את שמו השגור של אזור מגוריהם של המפונים מ'עוטף עזה' ל'נגב המערבי'. השיום המחודש נועד לחולל שינוי בתודעה הגאוגרפית של החברה הישראלית ולערער על התפיסה כי החיים בצל תמידי של סכנת העקירה היא חלק ממרקם החיים הנורמלי של תושבי שדרות ובארי.

יז

בהנחה שרוב העקורים מן הדרום והצפון ישובו למקומם במהלך השנתיים הקרובות, עולה השאלה: מה ייוותר מההגירה הפנימית הזו? אילו סיפורים יסופרו על העזיבה והשיבה, על השהות במלון, על הזמן הזה מחוץ לזמן? אני חושב על מפוני שדרות שפגשתי בים המלח בשלהי המלחמה, שסיפרו על הבתים שחוללו ועל ריחו של מוות שעדיין שורה בעיר. אני חושב על חורבות הבתים שנפרצו ונשרפו בקיבוצים ועומדים עדיין על מקומם, מחכים להריסה לפני בנייה מחדש. ההמתנה עדיין בעיצומה.

לקריאה נוספת על פליטים והמצב הלימינלי

- Alkhaled, S., & Sasaki, I. (2022). Syrian women refugees: Coping with indeterminate liminality during forcible displacement. *Organization Studies*, 43(10), 1583–1605.
<https://doi.org/10.1177/01708406211040214>
- Billig, M. (2016). Effects of the forced resettlement of a community from an agricultural settlement to a high-rise building. *GeoJournal*, 81, 123–137.
<https://DOI.10.1007/s10708-014-9604-4>
- Gold, M. (2019). Liminality and the asylum process in Switzerland. *Anthropology Today*, 35(3), 16–19. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12506>
- Johnsen, C. G., & Sørensen, B. M. (2015). 'It's capitalism on coke!': From temporary to permanent liminality in organization studies. *Culture and Organization*, 21(4), 321–337.
<https://doi.org/10.1080/14759551.2014.901326>
- Marcelin, L. H. (2015). Violence, human insecurity, and the challenge of rebuilding Haiti: A study of a shantytown in Port-au-Prince. *Current Anthropology*, 56(2), 230–255.
<https://doi.org/10.1086/680465>
- Pready, J. (2009). Liminality in a London hotel: Henry Green's party going and the impact of space on identity. *Literary London: Interdisciplinary Studies in the Representation of London*, 7(1).
<http://www.literarylondon.org/london-journal/march2009/pready.html>. Accessed on 6/3/2024
- Szokolczai, A. (2000). *Reflexive historical sociology*. Routledge.
- Turner, V. (1974). *Dramas, fields, and metaphors*. Cornell University Press.
- Turner, V., Abrahams, R., & Harris, A. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Routledge.